

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Дарин Тенев, доцент в ПУ „Паисий Хилендарски“.

на материалите, представени за участие в конкурс

за заемане на академичната длъжност „професор“

в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

по: област на висше образование 3 Стопански, социални и правни науки
професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата; научна
специалност: История на социологията – феноменологическа социология и социоанализа

В конкурса за „професор“, обявен в Държавен вестник, бр. 92 от 18. 11. 2022 г. и в интернет-страница на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ за нуждите на катедра „Социология и науки за човека“ към Философско-исторически факултет, като кандидат участва доц. Светлана Темелкова Събева от катедра „Социология и науки за човека“, Философско-исторически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Доц. д-р Светлана Темелкова Събева от ПУ „Паисий Хилендарски“ е единственият кандидат, подал документи за участие в обявения конкурс за академична длъжност „професор“.

Представеният от доц. Светлана Събева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, и включва следните документи:

1. молба по образец до ректора за допускане до участие в конкурса;
2. автобиография по европейски формат;
3. диплома за висше образование с придобита образователно-квалификационна степен „магистър“ - оригинал с приложение;
4. диплома за образователна и научна степен „доктор“ - оригинал;
5. диплома (свидетелство) за академична длъжност „доцент“ - оригинал;
6. списък на научните трудове;
7. научни трудове (копия на публикациите);
8. справка за спазване на минималните национални изисквания;
9. декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
10. анотации на материалите по чл. 76. от ПРАСПУ (на български и английски език);
11. самооценка на приносите (на български и английски език);
12. списък на цитиранията;

13. документ (удостоверение) за трудов стаж;
14. документи за учебна работа;
15. документи за научноизследователска дейност.

Кандидатката участва в конкурса с 8 научни труда, от които една монография, пет студии и две статии. От студиите две са публикувани в международни научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни научни бази данни; от останалите една е писана в съавторство. Предоставените публикации и представената академична (научна и преподавателска) дейност отговарят на изискванията на Закона за развитие на научния състав, наредбата за прилагането му и Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Доц. Светлана Събева е преподавател по социология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ с над двадесет и пет годишен стаж. Тя е била ръководител на катедрата, където преподава, и не просто преподава, не просто е разработвала нови курсове, а е участвала в концептуализирането и създаването на бакалавърската и магистърските програми към катедрата, както и на докторантската програма по социология в ПУ. Тя води базисния курс по история на социологията, увод в социоанализата, социоанализа, феноменология, и много други курсове в бакалавърските програми по социология, философия и български език и гражданско образование, в магистърските програми „Социоанализа и междучовешки отношения“ и „Философия и литература“, както и в докторантската програма по социология. Имал съм щастието години наред да си сътруднича с нея в съвместното водените от нас летни практики по социоанализа и психоанализа. Доц. Събева е Хумболтов стипендиант и е специализирала многократно в Германия, в някои от най-важните феноменологически центрове. Тя е била заместник-директор на Института за критически социални изследвания, а в момента е директор на Института по социоанализа. Участвала е и е ръководила в многобройни проекти, както национални, така и международни. Предишните ѝ две монографии (*Увод в социологията на публичността. Да мислим с Хана Арендт*, Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 2002, и *Пречупената социалност. Преосмисляне на разбиращата социология*, София: Изток-Запад, 2010), са от най-важните трудове по феноменологическа социология и социоанализа в България, а преводите ѝ на Хусерл, Хайдегер и други мислители, са от ключовите фактори за оформянето на феноменологическата общност у нас и изграждането на консистентен и хубав феноменологически речник на български.

Цялата биографична траектория на доц. Събева в академичен план, с всички публикации и преводи, с всичката ѝ преподавателска и научна дейност, е изключително фокусирана и целеустремена, един дълъг път на развитие, довел до научните разработки, предоставени на този конкурс, и обещаващ продуктивно да се разгръща и оттук насетне.

В рецензията си ще се съсредоточа върху предоставената монография, доколкото в нея се събират повечето от нишките на научните интереси на Светлана Събева, но преди всичко защото тази книга е теоретичен манифест и нейният залог е преучредяването на социоанализата след Пиер Бурдийо, залог, на който са били посветени научните, институционалните и преподавателски усилия на кандидатката в последните десет години. Хоризонтът на тази задача е указан още в предишната книга на Събева, *Пречупената социалност*, където през критика и разширяване на разбиращата социология тя очертава полето на една социология на афективността в пряка връзка с екзистенциалната аналитика и феноменологията. Там са разгърнати в аналитичен план ключови понятия като „хабитуализирана афективност“ (виж особ. *Пречупената социалност*, цит. съч., с. 154-160), както и схващането за привативността като осъществяваща „структурната връзка между времевост, афективност и свят“ (пак там, с. 166). Ако по-ранната книга обаче изгражда теорията през препрочитане и новаторско тълкуване най-вече на текстове и семинари на Мартин Хайдегер от 1920-те години, *Надживявания* се обръща преди всичко към съчиненията и ръкописите на късния Хусерл и техните подемаания в най-продуктивните съвременни феноменологически разработки. На основата на собствените си анализи и резултати в областта на генетическата и генеративната феноменология Събева разкрива какви са задачите и възможностите пред една социоанализа на генеративното време в нашето съвремие.

С понятието „надживяване“ Събева отпраща към „едновременно изживяване на неедновременността на животите“ (*Надживявания. Феноменология и социоанализа на генеративното време*, София: Изток-Запад, 2023, с. 10) и в този смисъл надживяването е видяно като включващо повече от едно време, цяла „множественост от жизнени времена“, която „се живее от мен самия/ самата като поток на преживяване“, множественост от времена, „пронизващи моето собствено време на живота“ (с. 11). Надживяването е разкрито като интересубективно време, което има два специфични аспекта. От една страна, то предполага междина, но междината, виждаща се в представката „интер-“ на „интерсубективността“, е също междина, която пресича и самия мен в моята интрасубективност. Междината е създадена от моя контакт с другия като чужд на мен, но и от докосването ми до самия мен като чужд. От друга страна, тъкмо защото имаме работа с чуждост, надживяването предполага пасивността на субекта спрямо феномени, които го връхлитат. Тези феномени, наречени „патосни феномени“, се появяват „не толкова чрез аперцептивно схващане на нещо, било то определено или неопределено, *като* безпрецедентно или зашеметяващо, колкото чрез афективна сила, т.е. чрез настойчивост на онова, което ни афицира“ (с. 13). А патосът е концептуализиран през

връзката му с връхлитането и „разстройването на хабитуализираното съучастничество между субект и свят“ (с. 20). Събева изразява с предлога „при“ позицията на субекта, отворена към връхлитането на чуждото и говори за „време при смъртта“, време при страданието“ (с. 61).

С тази двойна проблематика на междината и връхлитащата ни чуждост, две лица на един и същи проблем, става дума, следователно, за един от препъни-камъните на трансценденталната феноменология на Хусерл след времето на *Идеи* – как да се мисли пораждането на неща, които не са конституирани предварително от трансценденталната субективност, а напротив – променят самите структури на субекта. За да разреши този мъчен въпрос, Събева се обръща към понятието за генеративно време, което е корелат на надживяването (тя го нарича негов „дублет“ – с.10, 133), помагач за неговото обясняване, и го дефинира по следния начин: „генеративното време може да се дефинира като *пресичане на интра- и интер-субективни форми на съ-екзистенция*“ (с.147-148). Генеративното време предполага веднъж живота на Аза, а втори път живота един с друг (с. 138), като и в двата случая присъстват междината и чуждостта. В генеративното време са вплетени „три онтологически оси на човешкото съществуване – раждането-и-смъртта, остаряването и половото различие“, като във всяка от тези оси има „срастване между смислово-конститутивни и биофизически (природни) образувания“ (с. 133). Всяка от тези оси, иначе казано, не просто може да бъде описана във феноменологическа и в естествена нагласа, а свързва трансценденталното с опит, който още не му е подвластен. Бих изразил това генеративно измерение като измерението на среща на трансцендентално-конститутивното с една емпирия, радикална, в смисъл, че още не е конституирана като емпирия, радикална емпирия, при която животът, който сме, засяга самите трансцендентални структури. Затова и Събева препраща към идеята на Натали Дьопраз за един „трансцендентален емпиризъм“ (с. 113) (за който макар и в малко по-различен план говори още Жил Делюз – виж *Различие и повторение*, прев. Вл. Градев и И. Кръстева, София: КХ, 1998, с. 184-187). Тук потокът на изживяването още не е хомогенизиран от хабитуалност и е постоянно податлив на фрактализация; „себеафекция и хетероафекция са преплетени“, а „себевост и чуждост се конституират взаимно“ (*Надживявания*, цит. съч., с. 168). Всичко това предполага да се различи отвъд аперцепирация Аз на моженето, определен от Хусерл като „субект на „Аз мога“ (виж Edmund Husserl, *Die Lebenswelt*. Hua XXXIX, Dordrecht: Springer, 2008, S. 422) един генеративен Аз, „засегнат повече или по-малко болезнено от своите не-можения“ (*Надживявания*, цит. съч., с. 157). Това обаче разкрива генеративността като „архитектонична основа на сферата на ранимост“ на субекта (с. 135) и оттук позволява връзката със социоанализата, към която ще се върна по-долу. Засега нека кажа просто, че доколкото генеративното време разкрива архитектурните основи на ранимостта и

възможностите за фрактализация на опита, то за социоанализата, занимаваща се с разстройванията на хабиитуализираното съучастничество между субект и свят, генеративната феноменология се оказва необходим партньор, осигуряващ теоретични инструменти за анализ.

Как се случва сплитането на смислово-конститутивните и биофизическите образувания? Събева отговаря на този труден въпрос, като посочва, че за аперцепцията на хабиитуализираната интенционалност има нещо преддадено, което не е интенционално, а само хилетично. Пасивността на хилетичния момент тук, откъснат от оформящата го реална и интенционална ноетична дейност, позволява да нахлуе нещо радикално чуждо и да бъде поето в субекта. Връхлитането идва като „хилетично нахлуване“ (с. 140) и така хилетично предаващото ще вкарва елементи, които едва впоследствие, ретроактивно, ще могат да бъдат промислени по един или друг начин. Това поражда особени пред-структури, които Събева нарича меонтични, следвайки Хусерловото разбиране за старогръцкото *mé-ón* – онова, което е нахлуло като неименуемо, без да бъде нищо. Меонтични са структурите на пред-битието, пред-времето, пред-Аза. В прецизния си феноменологически анализ Събева разкрива как архитектурата на генеративното измерение се основава на тези три модалности – „аперцептивна преддаденост, предаваща хилетична пасивност и меонтични структури“ (с. 142).“ Като използва понятието на Хусерл и Мерло-Понти за „стил“ (Мерло-Понти го определя в *Прозата на света* като „изначалното ни отношение със света“), кандидатката говори за „генеративен стил на опита, който функционира като симултанна структура на всяко живо настояще, отваряйки го към бъдещето и овъзможностявайки случването по аналогичен начин на „всеки следващ друг пръв път“.“ (с. 144) За нея, генеративният стил е един от двата стила на конститутивен светови живот; другият е хабиитуалният, онзи стил, който стъпва върху хабиитуализираната афективност и Аза като субстрат на хабиитуалности (с. 151).

Това концептуализиране на генеративното измерение закономерно предполага обръщане на вниманието към въпроса за тялото и сетивността. Събева посвещава някои от най-хубавите страници в книгата на анализи на чуването, слушането, докосването, виждането, като винаги тръгва от конкретиката на отделни случаи – милувката на Ангела Меркел, срещата на Дж. М. Кутси с музиката на Бах и други, – за да открие как тъкмо през сетивата се отваря достъп до другото и чуждото, което трансцендира Аза и го пречупва, хвърляйки го в един опит още без смисъл, който ще го промени, вписвайки в настоящето му едно пред-време, фантомно време, което ще го връща другояче назад. В това отношение, нейната концепция е много близо до трансценденталния емпиризъм на Делюз, при когото „онова, което може да бъде само усетено“ принуждава въображението във фантазма да въобрази онова, което е емпирично невъобразимо, за да може „безподобното в чистата форма на времето“ да

изгради „безпаметното“, а Азът, „пропукан от тази форма на времето“ среща онова, което е винаги друго по природа (*Различие и повторение*, цит.съч., с. 186). Дали това не означава, че генеративната феноменология позволява едно феноменологическо препрочитане на Делюз?

Що се отнася до тялото, Събева подчертава двойствената конституция на тялото като физическо и изживявано тяло и проследява двете оси на „плътстване“ (*leiben*), тръгващи от тази двойственост, на въплътяване и на корпорализация (с. 104-109). Въплътяването дава тялото като Азов орган, като тяло, с което Азът се разпорежда. При корпорализацията, напротив, тялото се среща като неподчиняващо се на „Аз мога“, като нещо, с което Азът не може да се разпорежда, едно „чуждо тяло в мен“ (с. 106). Двете насоки на въплътяване и корпорализация указват, че генетично тялото може да се мисли като „първично диференциално поле“ (с. 107), където да се разиграват моженията и неможенията на Аза. Поради характера на това поле, което е и първично, и диференциално, там може да се конституира нещо, което Събева нарича „норма на въплътеност или въплътена нормалност“ (с. 107, 127). В последната глава от книгата, в един образцов анализ върху отношението към заразата по време на ковид пандемията, Събева показва как се изработва специфична норма на въплътеност, която гласи, че „човек може да се предпази от заплахата да бъде заразен, само ако непрекъснато апрезентира себе си като заразен“ (с. 224). Диференциалното поле превръща тялото в лист, върху който не просто опитът пише, а могат да бъдат вписвани социални, етически и други предписания. Въпреки че книгата на Събева не поема в тази посока, понятието „норма на въплътеност“ позволява продуктивен диалог на генеративната феноменология и социоанализата със социологията на тялото от „техниките на тялото“, които обсъжда Марсел Мос, до Фуко и отвъд.

В генеративен план, плътстването се разкрива като „същинско време на тялото“, защото там двете оси са преплетени и чисто биологичното износване на тялото е обвързано с хилетичните нахлувания, фрактализиращи времевия поток. Плътстването така е вероятно най-подходящата изходна точка, за да се покаже това на пръв поглед феноменологически необяснимо преплитане на биологическо и трансцендентално.

Събева продължава тези наблюдения, като проследява как Азът като плътстващ допълнително се раздвоява на койнестетичен и хабитуален Аз. Тя заема понятието за койнестеза, или общ усет, от Джовани Стангелини, при когото двете функции на койнестезата са да осигури единство на възприятията и субектът да преживее себе си като субект на своите възприятия. Така койнестетичният Аз се формира като идентичен полюс на преживявания и в този смисъл е различен от Аза като субстрат на хабитуалности. За това последно разграничение тя препраща към Хусерловите *Картезиански размисления*, но това, което е залогът в

случая за собствената ѝ работа, е възможността „конститутивното несъвпадение“ на Аза със себе си „да се фрактализира и превърне в частична и тотална дисоциация в региона на субективното“ (с. 122). Докато хабитуалният Аз и хабитуализираните му афективности са в основата на континуалността в самонаследяването на Аза, генеративното време е отговорно за дисконтинуалността в самонаследяванията (с. 151).

Така развита, феноменологията на генеративното време лесно се вписва в проекта за постбурдийвистка социоанализа на страданието, защото осигурява теоретичната основа и аналитичните инструменти за провеждане на социоаналитичните наблюдения и интервенции. От първата глава, предлагаща социоанализа на милувката на Меркел, през абзаците върху прежалимите и непрежалимите животи и въпроса за меланхолията, през социоаналитичната интерпретация на изживяването, разказано от бялата психоаналитичка Джесика Бенджамин, която усетила себе си като Друга (след разговор с израелски приятел, когато ѝ направило впечатление, че на плажа в Маями има само бели и няма други черни „като нея“) до ключицата, за която говори майката на Събева и работата върху опита за ковид пандемията, всички феноменологически разгръщания са веднага релевантизирани в социоаналитична перспектива. Това релевантизиране е съпътствано от преки социоаналитични теоретизации, които не само помагат на социоанализата, но и маркират границите ѝ с феноменологията. Ще дам само един пример, с онова, което Събева нарича „социоаналитично епохе“, разградвайки го от феноменологическото епохе. Социоаналитичното епохе е въведено още в първа глава (виж с. 43), но пълното му разгръщане е в шеста. Там са проследени четирите му стъпки: (1) поставяне в скоби на всекидневните конструкции за Какво-идентичността на анализирания; (2) епохе върху социалните конструкции за провала и успеха, за да се достигне до „как“ на скритите Азови удвоявания; (3) от страна на аналитика забравянето на себе си като всекидневен човек (за да се конституира като продуктивна празнота), а от страна на анализирания – разхлабване на наративната конструкция за себе си; (4) решаване на въпроса за началото и края на анализата (с. 176-178).

Събева обаче се грижи съвсем не само за очертаване на границите между феноменология и социоанализа; дори с по-голямо внимание тя посочва и ключови разлики между социоанализата и психоанализата. Като преводачка на Фройд и Бинсвангер (виж З. Фройд, „Отричането“, *4 основни текста*, София: КХ, 2018; Л. Бинсвангер, М. Фуко, *Сън и екзистенция*, София: КХ, 2017 – и двата превода са правени по времето на работата ѝ върху монографията), тя си поставя за задача – една задача, която Бурдийо никога нито си поставя, нито изпълнява – не само да посочи разликата в теоретичните и (пред-)клинични практики на

социоаналитика и психоаналитика, но и да определи различния смисъл, с който психоаналитични понятия се употребяват в социоанализата.

Ще дам два примера. Първият е с ключовото понятие „симптом“. Събева го предефинира в социоаналитичен ключ като „еологичен факт на един пасивен синтез“ (с. 163, 189). В генеративен смисъл това означава, че симптомът е свързан с онези нахлувания, които фрактализируют опита. Следователно симптомът няма да може да бъде заместващо задоволяване; той все още ще указва, но неговата индексикалност ще препраща към фантомното време на вложението, а не към нещо изтласкано. На второ място, това повлича различно несъзнавано. Събева го определя като „конститутивно несъзнавано на света на живота“, което „работи паралелно с динамичното несъзнавано (на психоанализата) и също така поражда асинхронни асоциативни връзки, изтласкване, забравяне, пренос, изместване и т.н., отново поражда неотстраняема двусмисленост, но се различава именно по това, че се отнася до хоризонтните форми на света.“ (с. 154-155) „Радикално разбраното несъзнавано е обозначение на самия *генезис* на *хоризонтните форми на света, които имат за фундамент генеративния хоризонт*, предоставящ архаичните нагледи за захвата между природа и дух.“ (с. 155) С други думи, конститутивното несъзнавано на социоанализата функционира по начин сходен на динамичното несъзнавано на Фройд, но е мислено през Хусерловото понятие за свят на живота и феноменологическото схващане за хоризонт, съответно в генеративен план се отнася към възникването на формите на конституция на света, възникване, повлияно от самия свят. Но тогава какво е отношението между конститутивното и динамическото несъзнавано? Дали динамическото несъзнавано е просто част от конститутивното? Или двете са различни проявления на едно и също? Или, напротив, нямат нищо общо, настрана от някои сходства в ефектите, които произвеждат? Този въпрос остава необсъден. Бих добавил и още нещо. Такова разбиране за конститутивно несъзнавано, при цялата си радикалност, ни връща от Фройд назад към ранния Шелинг, който също през понятие за несъзнавано свързва разлъчените субективност и природа. Този пункт изглежда особено интересен с оглед на съвременните реабилитации на Шелинг най-вече през неговото холистично схващане за природата. Дали понятието за конститутивно несъзнавано не предполага сходно преосмисляне на Шелинг?

Надживявания е важна книга обаче не само с вече изброените аспекти, не само с развиването на генеративната феноменология, социоаналитичното ѝ прилагане, развиването на социоаналитичната теория и очертаването на линиите на схождение и разлъчване на социоанализа, феноменология и психоанализа. В своето преучредяване на постбурдийвиткатка социоанализа, книгата е важна и с критическата теория, която развива. Или, с това, че развива социоанализата и като критическа теория. Това се вижда ясно в страниците, посветени на

бежанците, на формите на социална дискриминация, на расизъм, на непрежалимите животи и меланхолията. Но най-ясно този критико-теоретически момент е изведен в последните две глави и епилога, където се превръща във водещ мотив. Анализите на промяната на статута на тялото в една епоха на биокапитализъм стъпват и развиват по-ранните глави за плътстването, но заедно с това, като свързват по неочакван начин Маркс и Хусерл, предлагат инструменти за критическа онтология на настоящето. Главата върху заразата, към която вече препратих, по впечатляващ начин проследява как изработването на нова норма на въплътеност и възникването на феномен, който Събева нарича „инфекциозна социалност“, трансформира Аза, който се превръща от център в посредник, преносител на зараза: „моят аз не е център, а медиум“ (с.224). Отвъд книгата, в сходна насока развива интертелесната аналитика на социоанализата текстът на Събева от 2014 г. „Светът на телата и епохата на биовластта. Парадигмата на имунитета“.

Страниците, разкриващи социоанализата като форма на критическа теория, обаче ме карат да се питам дали в определението на трите оси на генеративното време – раждането-и-смъртта, остаряването и половото различие – няма известен редуктивизъм. В анализите на техническото и атехническото, на труда и т.н. дали не се разкрива аспект на генеративното време, който не е сводим до никоя от трите оси? Дали няма износване, което не е остаряване? Дали няма форми на расизъм и дискриминация, които при все, че са свързани с надживяването, не са относими към раждането-и-смъртта? Дали няма другост, чуждост, която не е преводаима през тези оси? И обратно, ако свързваме всички тези проблеми с трите оси, не разширяваме ли прекомерно обхвата на осите?

Социоанализата, по начина, по който виждаме развитието ѝ в научните материали, представени за конкурса, позволява много по-активен и продуктивен интердисциплинарен и дори трансдисциплинарен диалог. Може да се каже, че залогът на социоанализата на Събева надхвърля полето на социоанализата, но тъкмо затова показва значимостта на социоаналитичния проект днес.

Едва ли бързото представяне на някои по-основни моменти от монографията отдава нужното на внимателните и прецизни анализи, които са разгърнати там и в студиите и статиите. Бих искал да кажа обаче, че научната работа на Събева поставя много висока летва, която може да служи като образец и стандарт за всички в полето на хуманитарните и социални науки.

Накрая бих се обърнал накратко към преподавателския опит на доц. Събева. Тъй като имам дългогодишни лични наблюдения, бих подчертал, че става за един постоянно търсец подход не само в изследователската, но и в образователната сфера. Умението ѝ да въвлича студентите, да ги кара да мислят и да мисли заедно с тях, е впечатляващо. Най-новото от изследванията, които провежда и с които работи, е въведено под различни форми в лекциите, семинарните занятия и практиките. Това е отразено в постоянно подновяваните учебни планове на дисциплините, които води. Но към всичко това трябва да се добави умението ѝ да създава връзки с другите дисциплини, които студентите изучават, като им помага както да прилагат наученото другаде по време на нейните часове, така и да използват материала от нейните занятия в останалите предмети и в живота си извън университета.

Оценявам най-високо научната и преподавателска дейност на кандидатката. В светлината на всичко казано, приемам, че тези най-високи за нашата наука и образование постижения, са само крачка в пътя на нейния търсец дух. Предоставените материали и постигнатите резултати формално съответстват на минималните изисквания за такъв конкурс, но съдържателно многократно ги надхвърлят. Убедено подкрепям кандидатурата ѝ с най-висока оценка и препоръчвам на Научното жури да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет на Философско-историческия факултет за избор на доц. Светлана Темелкова Събева на академичната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“.

16. 04. 2023 г.

Рецензент: .....

(подпис)

Доц. д-р Дарин Тенев

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)